

ért véget: a teljes török tábor és hadianyag a győztesek kezére került. A fejezet a keresztény sereg ellentámadásával, a Párkánynál kivívott lengyel győzelemmel ér véget.

Az ötödik fejezet (*Les conséquences du second siège de Vienne et la reconquête de la Hongrie*) középpontjában a Bécs sikertelen török ostroma utáni események, a magyarországi visszafoglaló háború főbb állomásai állnak. Esztergom visszavételére már 1683-ban sor került, a szövetséges keresztény sereg Budát azonban 1684-ben sikertelenül ostromolta még meg. A visszafoglaló háború kulcsfontosságú állomása volt Buda 1686-as bevétele, a török uralom alapjaiban ingott meg Magyarországon. A szerzők megemlékeznek az 1687. évi Harsány-hegyi csatáról is, az ősszeccsapás eseményeit főleg Claude-Louis-Hector de Villars márki (XIV. Lajos korának neves francia marsalljának) egy, a magyarországi hadszíntéren kelt levele alapján mutatták be. A visszafoglaló háború következő állomásaként Belgrád 1688. évi ostroma került leírásra. Az 1688. esztendő azonban jelentős katonai fordulatot hozott Bécs számára: francia csapatok nyomultak be a Pfalzi Választófejedelemség területére, kirobbant a pfalzi örökösödési háború, így a Habsburg Birodalom kétfrontos háború vívására kényszerült. Ezzel egy időben a Fényes Porta jelentős katonai válaszlépéseket tett, 1690-ben Köprülü Musztafa sikeresen visszavette a két éve keresztény kézre került Belgrádot. A visszafoglaló háború újabb jelentős fordulópontját I. Frigyes Ágost szász választó (az 1697-ben Zentánál fényes diadalt arató) Savoyai Jenővel való felváltása hozta meg a törökellenes fronton. A szerzők a visszafoglaló háború eseményeinek összefoglalását az 1699. évi karlócai békével rekesztik be.

Összegzésül kijelenthetjük, hogy a munka struktúrájával, terjedelmével jól illeszkedik az *Economica* kiadó *Les Grandes Batailles* című könyvsorozatába. Philippe Roy és Tóth Ferenc monográfiája olvasmányos, szintetizáló munka Bécs 1683. évi török ostromához, illetve a korabeli magyarországi mellékhadszíntér diplomáciai és katonai eseményeihez.

Polgár Balázs

IRINA MARIN

CONTESTED FRONTIERS IN THE BALKANS – OTTOMAN AND HABSBURGS RIVALRIES IN EASTERN EUROPE

(*Vitatott határok a Balkánon – Oszmán és Habsburg rivalizálás Kelet-Európában.*
I. B. Tauris, 2013. 256 o. ISBN 978-1-7807-6105-3)

A recenziók, ismertetések bevett szokása, hogy a „fejsimogatás” után következik a „dorgálás”, vagyis egy könyv erényeinek ismertetése után szokták a recenzensek felsorolni a feltalált kisebb-nagyobb hibákat. Jelen könyv ismertetésénél azonban kénytelen vagyok ettől a sorrendtől eltérni, ugyanis a kötet legnagyobb (vagy talán egyetlen) igazi hibája a címe, az alcíme és a borítója, melyről Savoyai Jenő herceg mellvértes alakja nézz ránk a háttérben egy csatajelenettel. A könyv maga azonban nagyon távol áll a hadtörténettől és témája is jóval szűkebb (az időhatárok szempontjából viszont tágabb...) mint azt a borító adatai sugallják. Irina Marin a Habsburg Monarchia és Románia, illetve a románok történetének kutatója, az oxfordi Pembroke College és a Leicester-i Egyetem oktatója nagy vállalkozásba vágta fejszéjét. A szerző egy történelmi régió, a Bánság viharos múltját tekintette át a középkortól Románia EU-csatlakozásáig. Irina Marin bevezetője szerint ez a régió, melyen jelenleg három ország, Szerbia, Románia és Magyarország osztozik, legalább ugyanakkora figyelmet érdemel, mint a hírhedt balkáni háborús tűzfészkek, Koszovó és Bosznia. A Bánság bizonyos mértékig az ellenpéldája lehet a fent említett válsággócoknak, viszont ez a szintén soknemzetiségű és sokvallású régió szinte ismeretlen a világ előtt. A szerzőnek azonban nem állt szándékában megírni a Bánság részletekbe menő történelmét. Marin célja a saját bevallása szerint egy „történelmi meditáció” volt a mindenkori nagyhatalmak által önkényesen meghúzott, majd újra és újra módosított határokról, „melyek dönthetnek élet és halál, béke vagy háború, prosperitás vagy nyomorúság között”. A Bánság történelme csak mintegy illusztráció ehhez a nagyhatalmi

„játékhoz”, a határok újrajrjolásához, mely gyakran évtizedek építkezéseit, gyarapodását rombolhatja le, vagy éppen nyithat utat a fejlődés más irányai felé.

A könyv második fejezete a középkori magyar állam struktúráját, illetve a bánok és bánságok szerepét, természetesen elsősorban a szörényi bánóság fejlődését mutatja be röviden. A következő rész a török hódoltság időszakával foglalkozik, bemutatva az oszmán hódítás lépcsőfokait és az állam szerkezetét a temesvári vilajet létrejötte után. Marin kiemeli az ottomán hódítás szigetszerű jellegét és a kettős adóztatás rendszerét. A török uralom a Duna, Tisza és a Maros vidékén egészen 1716-ig tartott és az egykori Temesi Bánóság, Szörényi Bánóság és Temes vármegye vidéke de jure 1718-ban került ki a félhold uralma alól. A győztes Habsburgok azonban nem egyesítették Magyarországgal ezt a területet, mely abban az időszakban a folyamatos háborúk miatt elnéptelenedett. A szerző szerint Bécs nem is elsősorban katonai és politikai, hanem sokkal inkább gazdasági érdekek miatt vonakodott a Bánóságot visszaadni magyar rendiségnek, ugyanis hamar felismerték a tartományban rejlő potenciált. Létrehoztak tehát egy sajátos „neoakvasztikus” koronatarományt, közvetlenül az Údvari Kamara alá rendelve, ahol a nemesség, a nagybirtok nem ékelődik be a telepes parasztság és az udvar közé. A Bánóság ezzel a felvilágosult abszolutizmus egyfajta „laboratóriumává” vált, ahol ki lehetett próbálni a XVIII. század legújabb mezőgazdasági és ipari technikáit (búza, selyemhernyó, dohány, gyümölcs és egyéb kertkultúrák). Marin szerint teljesen téves az a szemlélet, mely valamiféle „germanizáló” törekvést lát a német betelepítésben, hiszen ez a szempont gyakorlatilag ismeretlen volt a XVIII. század derekán. Ugyanakkor a németek mellett az udvar betelepített olaszokat, örményeket és bulgárokat is, mivel ők is birtokában voltak olyan különféle szaktudásoknak, ami tovább emelte a tartomány gazdasági erejét.

Az 1737–39-es sikertelen török háború azonban nemcsak a Bánóság újbóli feldúlásához, hanem a szintén 1718-ban megszerzett Belgrád és Kis-Oláhország elvesztéséhez is vezetett. A terület újra határvidék lett, ráadásul az ortodox szerb és román lakosság számára a gyorsan terjeszkedő Orosz Birodalom komoly vonzerőt és befolyást gyakorolt a XVIII. század közepétől.

A Bánóságot illetően kikerülhetetlen a Katonai Határőrvidék említése. A tartomány határ menti övezetét 1765 és 1768 között osztották be három regimentre. A falvak lakói kezdetben az erdőkbé és a mocsarakba szöktek az összeírók elől. „A militarizáció a Bánátban embervadászatként indult, de szerelemben végződött” – írja a szerző kissé túlzóan, aki megállapítását azzal támasztja alá, hogy 1848/49-ben a bánósági határőrök a császár leghűségesebb katonái voltak. Tegyük hozzá, a bánósági németység – így a német-bánáti ezred központja, Pancsova városa – tekintélyes része viszont a magyar forradalom mellé állt.

1779-ben Mária Terézia döntése nyomán a Bánóság visszakerült a magyar vármegye-rendszerbe, de területének egy része vásárlás útján gazdag görög és román kereskedőcsaládok kezébe került, leszámítva természetesen a tartomány militarizált részét, mely 1870-ig a határőrvidék kötelekében maradt.

A könyv a tartomány fejlődésének időrendi áttekintése és a Bánóság történetétől kissé elkalandozva tematikus fejezeteket szentel Erdély és a Délvidék ortodox vallású lakosságának, melyeket a XVIII. század közepén egy egységes, de gyorsan kikopó terminológiával illíreknek neveztek Bécsben. Az „illír jogok” védernyője alatt a szerb nemzeti fejlődés zavartalanul folytatódott a Dunától északra, a Magyar Királyság területén. A XVIII. század végétől az egységes illír „nemzet” fikciója azonban végleg a múlté lett a román nemzeti ébredéssel. Utóbbi lezárulására a szerző szerint jó példa a 13. oláh (wallachische) bánáti határőr- gyalogezred, majd az erdélyi román határőr- ezredek átnevezése 1848-ban román gyalogezreddé.

Irina Marin egy önálló fejezetben mutatja be a Bánóság különféle etnikai csoportjait, melyeket „privilegizáltakra” és „toleráltakra” osztott. A kiváltságot, VI. Károly és Mária Terézia idejében kizárólag katolikus sváb telepesek hatéves adómentesség fejében érkezték az újonnan benépesítendő területekre. Bár keményen dolgoztak, és hamarosan jelentősen hozzájárultak a Bánóságból származó adóbevételekhez, jelenlétük nem volt mindig problémamentes. A német betelepülők sokkal magasabb civilizációs igényekkel és jogtudattal érkeztek, mint az „őshonos” román és szerb elemek. II. József és Lacy tábornok 1768 tavaszán megszemlélte az újonnan militarizált román határőr-falvakat az Almás-völgyben. A román lakosság a katonai szolgálat előli féltelmében az erdőkbé menekült, így a császár csak üres kunyhóikkal szembesült. Az uralkodó emiatt családottságának és haragjának adott hangot, Lacy pedig egyenesen a románok kiűzését és helyükre „a hegyi élthez

szokott jó keresztények” telepítését szorgalmazta. Az egyik, helyi viszonyokat ismerő tiszt azonban felhívta figyelmüket arra, hogy a jól táplált, masszív kőházakban élő tiroliak, stájerok és karintiaiak aligha érnék be kötözött juhgyomorban tárolt puliszkával és a pusztá földdel, ahol télen és nyáron egy gyapjútakaróban alszanak.

A Bánságban még a török időkben megtelepedett zsidók azonban a „túrt” kategóriába tartoztak a görög kereskedőkkel együtt, és mindkét csoportnak türelmi adót kellett fizetni. A XIX. század közepére azonban a Habsburg Birodalom leggazdagabb családjai a görög és zsidó kereskedők közül kerültek ki. A zsidóság jelenléte egyidejűleg komoly bevétellel járt az udvar számára. A viszonylag csekély számú temesvári zsidó közösség által fizetett türelmi adó nagysága elérte a bánsági svábok által fizetett taxa összegét.

Ahogy a hatékonyabb kormányzás miatt az ortodox lakosságot Bécs megpróbálta az „illír” kategóriába besorolni és egyként kezelni, ugyanígy intézkedés történt 1776-ban az ún. Judenordnungban a szefárd és az askenázi vallási közösségek egyesülésére. II. József pedig egyenesen a vallási szférába száműzte a héber nyelvet és az emancipációs intézkedésekkel egyidejűleg durván beavatkozott a zsidó közösségek életébe, természetesen nem csak a Bánságban, hanem az egész birodalomban.

Az 1848-as Népek Tavaszát a szerző találó hasonlata szerint nem Vivaldi Négy évszakjának harmóniájával, hanem inkább Stravinszky Tavasz ébredésének vad kakofóniájával lehet jellemezni. Az „öntudatra ébredő” nemzetek céljai, érdekei gyakran keresztelték egymást és ezt a legjobban 1848 Magyarországnál lehet megfigyelni. A magyarok nemzeti önrendelkezési törekvéseit a birodalmi centralizmussal szemben nem kívánták elismerni a magyar-szerb viszonyban. A Bánságban viszont érdekes módon a szerb törekvések a román területeket is be kívánták vonni az egységes, autonóm vajdaságba és elzárkóztak a román autonóm ortodox egyház megteremtéstől is.

A politikai jogokat és szabad földhasználatot kilátásba helyező kossuthi ígéret viszont nem keltett különösebb hatást a délvidéki határőrök körében. Marin szerint ez olyan volt, mint „havat eladni az eszkimóknak”, hiszen ők, éppen privilegizált helyzetükből fakadóan, féltékenyen őrködtek előjogaik felett. A határőrök a százéves közvetlen bécsi irányítás előnyeit élvezve habozás nélkül a Habsburgok mellé álltak. Marin kissé egybemosva az 1848/49-es délvidéki eseményeket „kölcsonös atrocitásokról” beszél, és a temesvári magyar ostromot említi, mint példátlanul brutális háborús cselekményt. A könyvben sajnos hiába keressük azonban ennek császári pandant-ját az aradi bombázást vagy Pest kíméletlen lövetését.

A neoabszolutizmus évtizedeiből a szerző a Bánság vasútjainak fejlesztésére helyezi a hangsúlyt, melynek ismét voltak gazdasági, de politikai és katonai céljai is. Az önkényuralom korlátait azonban elsősorban a birodalom sanyarú anyagi helyzete jelentette, mely arra kényszerítette Bécset, hogy az 1850-es évek közepén privatizálja a vasútvonalakat.

Irina Marin a Bánság Kiegyezés utáni évtizedeinek ismertetésénél áttekinti a dualista monarchia és a magyar polgári állam működését. Ezekben a fejezetekben azonban a könyv mintha kissé elveszítené a fókuszát, és a Bánság viszonyainak ismertetése helyett inkább a magyarországi nemzetiségek harcára összpontosít két politikus, Alexandru Mocsonyi (a könyv tévesen Andreiként emlegeti) és Svetožar Miletić pályáján keresztül. A szerző a manipulált választási rendszer ismertetésénél természetesen R. W. Seton-Watson, avagy Scotus Viator beszámolójára támaszkodik, mely élénk színekkel festi a bánsági és erdélyi román képviselő-jelöltek ellehetlenítését. A „elmagyarosítás” és a nemzetiségi iskolák bezárásának folyamata természetesen fájó és szegyenletes pontja a magyar történelemnek, de a szerző említést sem tesz az 1868. évi Eötvös József-féle nemzetiségi törvényről, csak az Eötvös-féle rendszer lebontásáról. Ugyanakkor szó esik a Mocsáry József által képviselt a nemzetiségekkel való megegyezést képviselő politikáról. A szerző szót ejt a bánáti svábok mozgalmairól is, melyek azonban szervezettségben soha nem érték el az erdélyi szászok közösségének érdekérvényesítő erejét.

Az első világháborút tárgyaló rövid fejezet („A lojalitás tesztje”) hangsúlyozza: a háború kitörésekor a Monarchia ügyének lelkes támogatása, illetve a nyílt ellenségesség mellett a Bánság lakosságának legnagyobb része közönnyel és apátiával fogadta a Szerbiának küldött hadüzenet hírért. A többnemzetiségű birodalom hadserege, soraiban a szerb, román és cseh katonák tömegeivel, azonban meglepő kitartással harcolta végig a háborút.

A Bánság 1918 ősze és a békeszerződés megkötése közötti időszakban egy rövid ideig a „senki földje” lett. Különböző nemzeti komiték alakultak, de végül természetesen az elsőszámú aspiránsok,

a frissen alakult Jugoszlávia és Románia osztoztak a tartomány területén. A szerző „alapvetően békesnek és kevésbé fájdalmasnak” titulálja az osztozkodást, ami persze román és szerb szempontból mindenképpen igaz, de kérdés, hogy például az 1920-ban még német és magyar többségű Temesvár polgárai miként élték meg ezt a békés osztozkodást...

A magyar többségű területek, vagyis a tartomány kicsiny északi csücske Marin szerint igazságos módon Magyarországnál maradt, azonban egy pillantás a híres „vörös térképre” azt mutatja, hogy magyar etnikai szigetek jócskán kerültek román és jugoszláv fennhatóság alá is. Igazságos etnikai határokat azonban képtelenség lett volna meghúzni a Bánságban, ott, „ahol egy kaméleon felrobbant volna, ha ráhelyezzük a színezett etnikai térképre” – ahogy egy brit újságíró megjegyezte.

A szerző ezek után az immáron megosztott Bánság történetét ismerteti Jugoszláviában és Romániában. A jugoszláv Bánát bemutatásában elsősorban a szociális feszültségeket, az agrárreformot és a szerb részről látványosan negált kisebbségi jogokat emeli ki. A magyar párt választási nagygyűléseit meghiúsították a hatóságok, a szavazásokat manipulálták stb. A magyar párt így egyetlen képviselőt sem juttathatott a törvényhozásba, míg a svábok nyolc képviselővel voltak jelen. Utóbbiak ennek ellenére egyre jobban közeledte a Harmadik Birodalom és a nemzetiszocializmus felé, a magyarok pedig visszavonulva kaszinóik és újságjaik sáncai mögé élénk kulturális tevékenységgel ellensúlyozva a politikai jogok hiányát.

Romániában hasonló folyamatok játszódtak le, mint Jugoszláviában, de Temesvár és környékének beintegrálása a román nemzetállamba ellentmondásokkal terhes volt. A szétszaggatott, korábban Budapest és Bécs felé gravitáló régió egyszer csak légtüres térben találta magát. A román politika azonban nem a milliós magyar kisebbségben látta első számú ellenségét, hanem a zsidókban. A szélsőjobboldali légionárius mozgalom nyomására a királydiktatúra visszavonta azokat a korábban vonatkozó megadott kisebbségi jogokat is. 1938-ra a romániai zsidó népesség nagy részét megfosztották polgárjogától is.

A második világháborúban a térség német megszállás alá került, mivel Hitler nem akart egy újabb ütközőzónát az egymás ellen fegyverkező szövetségesei, Románia és Magyarország között. A győztesek bosszúja nem maradt el a német oldalra állt sváb lakosságon. Marin becslése szerint a jugoszláv partizánok által megszállt Bánátban 1944 és 1948 között a sváb lakosság egyharmada életét veszítette. A romániai svábok sorsa pedig a szovjet kényszermunka lett.

A könyv utolsó fejezetei Jugoszlávia és Románia kommunista korszakával, illetve a nacionalista színezetű Ceaușescu és Milosevic diktatúrák kiépülésével és bukásával foglalkozik. A romániai forradalom kiindulópontja az „örök ellenzékinek” számító bánsági Temesvár volt, ahol a Tőkés László vegzálása elleni „magyar tiltakozásból” napok alatt „román forradalom” lett, ahogy a szerző fogalmaz. Jugoszlávia felbomlásakor azonban a Vajdasági autonóm köztársaság – benne a Bánság – valósággal a béke szigetének számított a szintén soknemzetiségű boszniai és koszovói eseményekhez képest. A könyv szerint ez is az etnikai konfliktusok tudatos gerjesztése és nem spontán kirobbanásuk mellett szól.

Marin végül egy kissé keserű konklúzióval zárja könyvét. A XXI. századra, amikor felértékelődött a tolerancia, a sokszínűség és másság tisztelete, amikor az európai integráció révén a zárt határok és szigorúan központosított nemzetállamok helyét kezdi átvenni a regionalizmus és decentralizáció, a Bánság etnikai homogenizálása román és szerb részről majdhogynem teljesen lezárult. A korábban oly tarka szöttek az államhatárokat követve jórészt egyszínűvé vált.

Lázár Balázs